

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ТРАДИЦІОНАЛІЗМІ Д. ДОНЦОВА

Стаття присвячена соціально-філософським аспектам формування нації. На основі праць українського ідеолога Дмитра Донцова подається уявлення про фактори формування нації, про волю як основу формування нації, про соціальний детермінізм як деструктивну в процесі державного будівництва ідею. Нація розглядається як найвища форма людського співіснування й абсолютна духовна цінність.

Політичні погляди Д. Донцова у своєму розвитку пройшли складний шлях від марксизму до «чинного націоналізму», який на схилі віку ідеолога трансформувався в доктрину національного традиціоналізму з відчутним релігійно-містичним забарвленням.

Дослідження творчої спадщини Д. Донцова у світлі здобутків сучасних гуманітарних наук активізує діалог з вітчизняною традицією філософської думки та допомагає становленню плюралізму в суспільних науках. Дослідження творчості Д. Донцова досить жорстко розподіляються за партійною приналежністю, мають конфронтаційний, політично заангажований характер. Серед критиків Д. Донцова був відомий ідеолог українського неомонархізму В. Липинський. У 20 – 40-х рр. ХХ ст. вийшла низка робіт націоналістичних авторів С. Ленкавського, О. Бабія, В. Мартинця та інших теоретиків націоналістичного руху.

У вивченні його світоглядної еволюції в післявоєнній українській діаспорі можна виділити два етапи: до смерті ідеолога в 1973 році і після неї. Для емігрантських вчених характерна значна поляризація оцінок творчості Д. Донцова.

Метою статті є спроба висвітлення проблеми соціальної справедливості у націоналістичному середовищі та виведення її у науково-філософську сферу.

Ідеолог українського націоналізму вказував на суттєвий чинник природи, що існує в кожній людині і в кожному народі для збереження його існування. Кожний, хто прочитає твердження Д. Донцова про вольові властивості людської душі й порівняє їх із найновішими науковими дослідженнями, побачить, що в цих твердженнях немає жодних суперечностей з дійсним станом речей, про які він говорить. На індивідуальну та національну волю звернули увагу давно. Д. Донцов вказав на потребу зміцнення волі до життя, влади та експансії. Він усвідомив нестачу цієї природної сили на українському ґрунті, вказав на новий момент і нову силу, що відіграла тоді головну роль в змаганнях за незалежність, і тим зробив перелом у психічній свідомості українців.

Ідеолог націоналізму дав можливість українцям спертися на те, чого не могли побачити й зрозуміти в реальному житті чужинці. Воля до життя, від'ємний момент, романтизм, догматизм, ілюзіонізм, фанатизм, «аморальність», творче насильство, ініціативна меншість – ця яскрава алогічна термінологія свідчить, що Д. Донцов закликав відмовитись від розуму й звернутись до віри і почуттів. Вражений характерною для ХХ ст. хворобою насильства, Д. Донцов не знехтував християнською традицією й утверджував її.

Основою розуміння ідеології «чинного націоналізму» є поняття волі та людської природи взагалі. Воля за Д. Донцовим – це неусвідомлене прагнення людини та її цілеспрямована дія з метою досягнути інтелектуально пізнаний об'єкт.

Об'єктивізуючись в людині, в її емоціях, почуваннях, інстинктах, прагненнях, воля до життя стає величезною соціальною силою, динамічним двигуном у суспільстві, що втримує її при житті, спричиняє її розвиток. Воля існує навіть там, де її не провадить

жодне пізнання. Головним двигуном вчинків є сліпа діяльність, яка в правді йде в парі з пізнанням, але ніколи не ведеться ним [1, с. 351-364].

Щоб перемогти в історії, не досить жити реальним життям, не досить вірити, що демократія, ліберальні ідеї, наука, світовий поступ забезпечать автоматично справжню національну свободу і суверенність. Політичні програми і теорії – це лише верхній пласт того, що складає сутність руху рас і цивілізацій. У глибинах кожної нації, кожної великої культури буває їх первинна сила енергії, романтичне захоплення й ідеал, що називаються містиккою, національною волею. Збагнути своє покликання, відчутти національну згуртованість і пробудити в ній ритм переможного маршу, поглибити порухи власної землі і відкрити перед нею простір, надати динамічну форму національній культурі – це означає опанувати містику національного життя.

У соціальному житті воля є афектною силою, джерелом всякого чину й подій. Інтелект залишається направляючим чинником, силою ж, що діє в напрямку збереження роду, є воля, яка є синонімом бажання. Ці бажання: самолюбство, любов, ненависть, лють, порив, стремління до підбою – засади, що підживлюють світ. Для так зрозумілої волі не потрібна ніяка мотивація чи причина, бо вона діє з себе самої і в такому сенсі є головною самостійною моторовою силою в історії.

Визначення волі як природної сили, яка діє поза ланцюгом причин, тобто є своєрідною першопричиною, має засадниче значення для розуміння Д. Донцовим волі до життя чи поняття волі взагалі. Тут добре видно зв'язок між поглядами Д. Донцова і розумінням волі у Шопенгауера. Шопенгауер інтерпретував волю як основу буття, річ саму в собі, самотню реальність, яка об'єктивізується в органічному і неорганічному світі, вважаючи, що найдосконалішою ця об'єктивізація волі є в людині, у її прагненнях, емоціях, почуттях, інстинктах. Його воля до життя така ж сліпа, ірраціональна сила, безпричинна і безмотивна, сама з себе, як причина причин у світі.

Шопенгауер називав волею принцип природи, розуміючи під цим не раціональну волю Канта, а силу чи енергію, яка виявляється у природних силах та енергіях, у несвідомому інстинкті, в бажанні та почуванні. Воля ця є сліпою волею, безупинне стремління без раціональної мети, сліпий імпульс до самооб'єктивізації, до існування, ніколи не задоволений, ніколи не в згоді з собою. Це незаспокоєне стремління виявляється найвиразніше в людському житті, у вічному прагненні людини до щастя. Воля – макрокосмос, що об'єктивізується в кожному індивіді, мікркосмосі, а внутрішня природа індивіда виявляється в його фундаментальному егоїзмі: це тому, що він є об'єктивізацією волі, фактично є сам цією волею.

Д. Донцов повторює за Шопенгауером: «...те, що ми сприймаємо нашим розумом – це лише різні форми прояву того, що ми називаємо волею. Д. Донцов зараховує до поняття волі всі вияви психофізіологічного стану людини, всі психічні процеси, темперамент людини та її характер. Воля – це своєрідний життєвий стан, який приневолює рослину рости, а новонароджену дитину кричати, це особлива сила, що притягає камінь до землі, а землю до сонця».

Між таким визначенням шопенгауєрівської волі і тим, як з'ясовує та інтерпретує волю до життя Д. Донцов у «Націоналізмі», існує схожість не тільки у термінології, а й у самому розумінні феномену волі, яка в обох випадках справді є *qualitas occulta*, щось, що не вміщається в мову понять [2, с. 404-405].

В. Лісовий зазначив, що волюнтаризм, з одного боку, найкраще відповідав наміченому завданню – критиці «провансальства», а з другого – духовній структурі самого Д. Донцова, його динамізмові, активістичному світосприйманню та замилюванню у динамічно-барвістих моментах життя [2, с. 350-386].

Ідеологія Д. Донцова займає важливе місце в розвитку української політичної думки – його соціальна філософія оформила ідейне спрямування українського націоналістичного руху як окремого політичного чинника в українському житті. На відміну від М. Сціборського у «Націоналізмі» Д. Донцов не дав завершеної чи суцільної ідеології українського націоналізму, не дав чіткого розуміння української ідеї [1, с. 250]. Він сформував філософську концепцію, створив ідеологічну доктрину.

Д. Донцов був апологетом воюючої церкви. В скрутну хвилину українська церква, окрім того, що була духовною інституцією, стала також прапором боротьби. Свідомість українського революціонера була патріотичною, а разом з тим і релігійною. Екзистенціалізм завжди був притаманний українському національному мисленню. Тоталітаризм у Д. Донцова не був самоцінною вартістю. Головним джерелом тих ідей, що їх пропагував Д. Донцов, виступає потреба відстоювання українських інтересів. Його доктрину слід розглядати не як закінчене вчення, а як інтелектуальне шукання, своєрідне щеплення на українському ґрунті традиції неспокою і здобування. Свідомість українського революціонера була патріотичною, а разом з тим і релігійною [3].

Але значення теорій Д. Донцова не стільки в усвідомленні українською суспільно-політичною думкою реальності феномену боротьби на світовій політичній арені, скільки в катарсисному очищенні свідомості від бачення світу крізь призму соціальної справедливості й економічного оптимістичного фаталізму, від віри в те, що соціалізм обов'язково подарує всеосяжну справедливість.

Більш виважений В. Липинський неодноразово вказує на соціальний детермінізм як на вкрай деструктивну в процесі державотворення ідею. Однак стримані, майже науково витримані, висновки В. Липинського не мають такого впливу та успіху, як яскраві публіцистичні роботи Д. Донцова. В. Липинський вважає, що саме соціальним фаталізмом пояснюється нездатність української провідної верстви до політичної творчості й організації своєї нації, що і зумовило неспроможність витворити державне окреме індивідуальне життя.

Д. Донцова у критиці лібералізму цікавлять не програмні положення, а внутрішня суть руху, його моральні властивості. Він твердо переконаний, що вирішальним чинником в історії є не знання, а характер, не програма, а особистість, не так «що», як «хто» і «як». Д. Донцов розумів і доводив, що історія твориться і в ній досягають успіху не гарними гаслами і програмами, не прекрасними теоріями і проектами, а плеканням, вихованням і гартуванням справжнього сильного характеру в народі. На відміну від демократії, Д. Донцов проголошує принцип ініціативної меншості і творчого насильства як впорядковуючих сил [1, с. 345-389].

Суть протистояння соціал-лібералізму та націоналізму – знищення ціннісного орієнтира соціальної справедливості, саме тому воно болісне і неприємне. Це є на сьогоднішній день основною причиною неприйняття концепції Д. Донцова. Ідеал дуже часто бачиться людьми як власне внутрішнє «Я» і його руйнування психологічно тотожне руйнуванню особистості. Подолати цей стереотип сприйняття націоналізму як негатива і соціал-демократизму як позитива можна лише піднявшись над ситуацією, побачивши її не фрагментарно, а комплексно. Адже гіпертрофія псевдоцінностей одних викликає гіпертрофію заперечення інших, певною мірою урівноважуючи ситуацію.

Можна заперечити, що соціальна справедливість ніколи не була псевдоцінністю. Але псевдоцінністю є бездіяльна надія на те, що хтось чи щось подарує чи здійснить абсолютно духовний рай. В тих соціально-історичних умовах завданням Д. Донцова було знищити детермінантність поняття «соціальна справедливість», він же, не побачивши цієї доволі тонкої філософсько-теоретичної різниці, починає знищувати саме поняття і цінність соціальної справедливості.

Це зовсім не означає, що ідеї Д. Донцова мають виключно негативний характер. Як правило, досягнення суспільно-політичних чи будь-яких інших філософських істин здійснюється не однією особою, а проходить різноманітними шляхами у творчості величезної кількості мислителів. Лише небагатьом із них вдається одночасно оцінити часткові істини і поєднати їх в абсолютній правді. Більшість однобоко, часом аж до самозаперечення, опрацьовує одну, в даний момент досягнену нею, ідею.

Д. Донцов вважає, що українцям на новому етапі національного відродження слід плекати, щоб вистояти у подальшому бутті в історії, традиції нашого глибокого християнства, західної, європейської культури і психології. Ідеолог формулює три глобальні принципи. Українцям треба виробити в собі чітку політичну свідомість нації, а не свідомість етнографічної маси. Їх повинна жити «воля творити Націю», що охоплюватиме все максимально більше число її членів. Ідеєю політичної незалежності українці не мають права жертвувати ні задля чого: чи то економічних вигод, чи соціальної рівності, чи космополітичних та інтернаціональних химер, чим зловживають демократи і соціалісти.

Другий важливий принцип – перевага зовнішньої політики нації над внутрішньою. Усі зусилля нації, всі її духовні і соціальні сфери життя повинні бути спрямовані на досягнення політичної незалежності, на утвердження національної правди у світі. Все, що відволікає від цього, повинно залізною волею нації відкидатися, знищуватися.

Третій принцип – принцип традиціоналізму. Все, на чому буде ґрунтуватися внутрішня політика і культура української нації, повинно мати глибоке коріння в історії і духовності нашого народу. Не новомодні «соціалізм», «комунізм», «матеріалізм», «лібералізм», «анархізм» та інші «ізми» з їх обездуховленням, затуманенням людини, з їх плеканням плебейських, тваринних інстинктів і злоби. Не деградована від впливів індустріальної цивілізації людина – маленьке і жалюгідне «доповнення» до технічного «прогресу», а цілісна, з глибокою вірою і духом героїзму, вихована на культі величного, краси і гармонії.

Виходячи з цих засад, Д. Донцов створює цілісну національну теорію піднесення і утвердження України на базі традиціоналізму. Як форпост Європи у протистоянні Азії має розвиватися і утверджуватися Україна, до чого вона покликана і своїм геополітичним становищем, і культурою, і психологічними особливостями.

Уявлення Д. Донцова про економіку витримані у дусі класичного лібералізму. Цілковита відсутність в «чинному націоналізмі» соціалістичної компоненти, знехтування Д. Донцовим соціальної демагогії, заперечення ним ідей плебейського соціалізму та охлократичної демократії – цих неодмінних складників ідеологій усіх тоталітарних партій, яскраво виражений духовний аристократизм («ідеолог-самітник») – ці та інші риси, властиві донцовському світогляду, недвозначно спростовують накинутий йому стереотипний образ ідеолога українського фашизму.

У той же час схожість між ідеологіями Д. Донцова та європейськими «революційними консерваторами», яка значною мірою була наслідком прямого впливу на першого з боку цих останніх, дає підстави стверджувати, що за основними своїми параметрами світогляд ідеолога вписується в коло ідей, символів і форм європейської «Консервативної революції» міжвоєнної доби. Суперечливі ідейні витoki «чинного націоналізму» також знаходять переконливе пояснення на її ґрунті.

Підводячи підсумки необхідно зауважити, що ідеологія Д. Донцова сформувалась як реакція на тодішній стан, в якому перебувала Україна. На становлення його поглядів вплинула великою мірою як тодішня європейська політична думка, так і українські діячі, зокрема Тарас Шевченко, Микола Міхновський, В'ячеслав Липинський та ін.

Основними ідейними принципами, на яких побудована світоглядна основа Д. Донцова – самобутність України як нації, її органічна єдність з західноєвропейським світом; вороже протиставлення України Росії; висунення постулату нового психологічного типу

українця, наполегливе домагання витворення серед українців нової провідної верстви. Головною ідейною підставою ідеології Д. Донцова є вольовий чинник – першооснова всього сущого, все те, що заставляє людину діяти та творити. У Д. Донцова воля не може контролюватися ніким, навіть розумом. Така абсолютизація волюнтаризму пояснюється перебільшеним значенням розуму в період визвольної боротьби 1917 – 1921 рр.

Д. Донцов став засновником консервативно-революційного напрямку в українській суспільно-політичній думці. Чи не найціннішим внеском ідеолога в розвиток української національної ідеї стала його теорія національної революції, що утворилася в результаті органічного сприйняття на ґрунті вітчизняних традицій ідей європейської «Консервативної революції». Д. Донцов доводить, що в основі всякого політичного руху, в основі всіх соціальних законів і правил лежить глибоко закорінене містичне переживання народів, що виливається в національні міфи, поривання.

Значення ідей теоретика націоналізму в очищенні української свідомості від бачення світу крізь призму соціальної справедливості та віри в соціалізм, який обіцяв всеосяжну справедливість. На сьогодні залишається відкритим питання майбутнього змісту національної ідеї на сучасному етапі розвитку української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов Д. Твори / Донцов Д. – Львів : Кальварія, 2001. – Т. 1. – 488 с.
2. Націоналізм. Антологія. – К. : Смолоскип, 2000. – 872 с.
3. Квіт С.Д. Донцов і «Літературно-науковий вістник» на тлі розвитку української літератури і журналістики 20-х – 30-х років : автореф. дис. ... доктора філол. наук / С.Д. Квіт. – Київ, 2000. – 36 с.

Г.Є. Ковальський

Социальная справедливость в философской концепции традиционализма Д. Донцова

Статья посвящена социально-философским аспектам формирования нации. На основе трудов украинского идеолога Д. Донцова подается представление о факторах формирования нации, о воле как основе формирования нации, о социальном детерминизме как деструктивной в процессе государственного строительства идее. Нация рассматривается как высочайшая форма человеческого сосуществования и абсолютная духовная ценность.

Hryhoriy Koval's'kyu

Social Justice in the Philosophical Concept of Traditionalism of D. Dontsov

The article is devoted to social-philosophical aspects of formation of the nation. On the basis of works of Ukrainian ideologist D. Dontsov is given representation about factors of formation of the nation, about will as a basis of functioning of the nation, about a social determinism, as destructive idea during the state organising. The nation is considered as the highest form of human coexistence and absolute spiritual value.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2009.